

Jacek Wiewiorowski

Uniwersytet Gdański

e-mail: jacek.wiewiorowski@prawo.ug.edu.pl

ORCID: 0000-0002-3416-8026

DOI: 10.15290/mhi.2018.17.02.09

Inskrypcja w warsztacie romanisty – ‘case study’ bis

ABSTRAKT

Szkic poświęcony jest późnorzymskiemu greckiemu epitafium, znalezionemu w bułgarskiej Warnie (starożytne Odessos: SGLI nr 89), upamiętniające *Markellosa*, który zmarł w kwietniu jedenastej indykcji i był dziesiętnikiem w oddziale armii rzymskiej z fortu „Runis”, pod dowództwem komesa *Dudusa*. W tekście analizowane są datowanie inskrypcji, status prawny wzmiankowanych w niej osób oraz kwestia ich hipotetycznego pochodzenia, co służyć ma wskazaniu ograniczeń i możliwości epigrafiki prawniczej. Autor dowodzi, że epitafium zostało wykonane w VI w., ale nie w pierwszych jego dekadach zaś *Markellos* był chrześcijaninem, podoficerem w oddziale armii późnorzymskiej (armii polowej?), stacjonującym w bliżej nieznanym forcie „Runis” (odmiennie od poglądów wyrażanych w literaturze przedmiotu, nietożsamym ze starożytnym miastem Krounoi-Dionysypolis). *Dudus* był przypuszczalnie jego trybunem, którego pochodzenie wbrew wnioskowi wysuwanemu na podstawie pochodzenia jego imienia, jest nieznaną. W konkluzjach autor podkreśla znaczenie wykorzystania metod współczesnej epigrafiki w badaniach nad prawem rzymskim i potrzebę współpracy między romanistami a epigrafikami oraz innymi badaczami antyku.

ABSTRACT

The Inscription in a romanist's workshop – ‘case study’ bis

The paper concerns the late Roman Greek Christian epitaph, founded in the Bulgarian town of Varna (ancient Odessos: SGLI nr 89), which commemorates *Markellos*, who died in April of the eleventh indiction and who was a *dekarchos* (leader of ten) in the late Roman army unit at fort Runis, under the command of count *Dudus*. The date of the inscription and the posts of both men and their possible origin are discussed in the article in detail as an example of the importance and limitations given by juridical

epigraphy. The author deduces that the epitaph was engraved in the sixth century but not in its first decades. while *Markellos* was a Christian (probably not a poor one) non-commissioned officer of the late Roman field army detachment, located in the little known military fortification known as “Runis” (contrary to opinions presented in previous studies, it was not the ancient town of Krounoi-Dionysypolis). *Dudus* was its commander (possibly a tribune) and his origin remains unknown despite theories concerning the origin of his name. In his conclusions, the author raises the need of using the methods of modern epigraphy in Roman law studies and addresses the collaboration between scholars focusing on Roman law with epigraphers and historians in general.

Słowa kluczowe: epigrafika, prawo rzymskie, późny antyk, Odessos, metodologia badań

Key words: epigraphy, Roman law, Late Antiquity, Odessos, research methodology

Kilkanaście lat temu miałem okazję wygłosić we Wrocławiu tekst poświęcony barbaryzacji armii rzymskiej nad dolnym Dunajem w okresie późnego antyku. Ostatnio powróciłem krytycznie do tez tam przedstawionych w trakcie kongresu polskich mediewistów, zorganizowanego również w stolicy Dolnego Śląska¹. W dyskusji nad moim referatem pojawił się też wątek, który pobieżnie podjąłem w jednym z wcześniejszych moich tekstów². Skłania mnie to do poświęcenia mu bardziej szczegółowych uwag, wychodząc tym samym również w części na przeciw postulatowi wyrażanemu przez profesora Marka Kuryłowicza, który wielokrotnie podkreślał potrzebę zwrócenia baczniejszej uwagi przez romanistów na epigrafikę. Ostatnio miałem okazję napisać tekst, będący próbą jego realizacji, *Epigrafika w warsztacie badacza ustroju rzymskiego – ‘case study’*³. Przemyslenia tam zawarte zainspirowały mnie także do skreślenia niniejszych uwag, zawierających wnioski ogólniejszej natury, związane z trudnościami w badaniach nad inskrypcjami.

¹ J. Wiewiorowski, *Barbarzyńcy w armii rzymskiej nad dolnym Dunajem w okresie późnego antyku*, „Antiquitas” 2007, nr 29, s. 541-557; Idem, *Zmiany etniczne na Bałkanach w okresie wczesnobizantyńskim w świetle źródeł epigraficznych* [w:] *Media Aetas – Historia Viva. Średniowiecze – Historia Żywa. VI Kongres Mediewistów Polskich. Abstrakty*, Wrocław 2018, s. 107.

² Idem, *Moesiae Secundae et Scythiae Minoris exempla prosopographica*, [w:] *Scripta Minora III, Aetas imperatoria*, red. B. Lapis, L. Mrozewicz, K. Ilski, Poznań, s. 379-380.

³ Tekst ten ma który ma ukazać się w numerze „Zeszytów Prawniczych” (UKSW), poświęconemu profesorowi M. Kuryłowiczowi. Ostatnio apelował on o szersze uwzględnianie źródeł epigraficznych przez romanistów w referacie *Miscellanea Epigraphica* (wygłoszony 20 czerwca 2018 r. w trakcie ogólnopolskiego spotkania romanistów, organizowanego przez Katedrę Prawa Rzymskiego i Antycznego UW oraz Sekcję Praw Antycznych KNoKA PAN). Zob. też jego uwagi w: M. Kuryłowicz, *Prawo i obyczaj w starożytnym Rzymie*, Lublin 1994, s. 201-220.

W czarnomorskiej Warnie (starożytne Odessos⁴) odnaleziono pod koniec XIX w. zagadkową inskrypcję nagrobną⁵:

✠ ἐνθάδε κατάκειται
 Μάρκελλος ὁ τίς μακαρίας μνή-
 μης δέκαρχος βάνδου κόμιτος
 Δουδου καστελίου Ρουνίς
 τελευτᾷ δὲ μη(νὸς) Ἀπριλίου,
 ἰνδ(ικτιῶνος) ἰα΄. ✠

Tu spoczywa szczęsnej pamięci Markellos, dekarhus oddziału komesa Dudusa z zamku Runis; zmarł w miesiącu kwietniu, indykcji jedenastej.

Inskrypcja wyryta została na częściowo uszkodzonym obecnie bloku marmuru o pokaźnych rozmiarach (1,05 x 0,85 x 0,011 m, kapitaliki o rozmiarach 0,025-0,035 m), znalezionym w parku miejskim Warny i przypuszczalnie pochodziła z dotąd nieprzebadanej nekropolii Odessos⁶. Upamiętnienie zmarłego na takim materiale jest świadectwem względnej zamożności wystawcy inskrypcji. Blok marmuru sprowadzono bowiem do Odessos zapewne z rejonu Morza Marmara (lub ewentualnie Morza Egejskiego), jak w przypadku przeważającej większości rzymskich marmurowych artefaktów, znajdujących nad dolnym Dunajem⁷.

Zamieszczenie znaków krzyża wskazuje, że inskrypcję wykonano w okresie chrześcijańskim. Za bliższym datowaniem epitafium na VI w. przemawiają stosowane w tekście formuły moraz krój liter, podobne do używanych w innych

4 Por. np. dla okresu późnoantycznego V. Velkov, *Das Schicksal einer frühbyzantinischen Stadt zur Zeit der Völkerwanderung (Odessos-Varna am Schwarzen Meer)*, [w:] idem, *Roman Cities. Collected Studies*, Amsterdam 1980, s. 245-250; R. Browning, *Varna*, [w:] *Oxford Dictionary of Byzantium*, red. A. Kazhdan, Cambridge 1991, t. 3, s. 2153-2154; C.H. Caldwell, *The Balkans*, [w:] *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, red. S. F. Johnson, Oxford 2012, s. 107-114., z dalszą literaturą. Por. też dane zebrane w ramach projektu *Digital Atlas of the Roman Empire*, <https://dare.ht.lu.se>, (25.09.2018).

5 Tekst według V. Beševliev, *Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*, Berlin 1964, s. 60-61, nr 89 (dalej jako SGLI; zob. też: <https://epigraphy.packhum.org/text/167619?&bookid=173&location=12>, (25.09.2018), z wcześniejszymi edycjami. Aktualnie inskrypcja znajduje się w Narodowym Muzeum Archeologicznym w Sofii (nr 420).

6 H. Русев [N. Rusev], *Некрополите на Одесос през Късната античност [Nekropolia Odessos w późnym antyku]*, „Bulgarian e-Journal of Archaeology” 2018, Supplementa nr 6, s. 133-144, <http://be-ja.org>, (15.10.2018).

7 Zob. J. Skoczylas, M. Żyromski, *Symbolika kamienia jako elementu procesu legitymacji władzy w cywilizacji europejskiej*, Poznań 2005, s. 119-147, zwłaszcza s. 127-131, 136-144; N. Toma, *Marble trade in Moesia Inferior. Its origin and its characteristics*, [w:] *Interdisciplinary studies on ancient stone: proceedings of the IX ASMOSIA Conference, Tarragona 2009*, red. A. Gutiérrez i in., Tarragona 2012, s. 549-561, z dalszą literaturą.

inskrypcjach nagrobnych z tego terenu oraz być może numer indykcyj, do czego przyjdzie jeszcze wrócić⁸. Odessos było wówczas ważnym ośrodkiem chrześcijańskim, jednym z największych miast późnorzymskiej prowincji *Moesia secunda*, a po 536 r. także siedzibą biskupstwa⁹.

Imię Μάρκελλος jest greckim odpowiednikiem łacińskiego imienia *Marcellus*, wywodzącego się od przydomka (*cognomen*) plebejskiej gałęzi rzymskiego rodu Klaudiuszy. W wersji greckiej znane jest z wielu inskrypcji późnoantycznych, w tym chrześcijańskich i odnotowane jest również nad dolnym Dunajem¹⁰. Zaniknął wówczas prawie całkowicie zwyczaj zamieszczania w inskrypcjach imion indywidualnych (*praenomen*); idywidualizacji osób służyły natomiast często dawne przydomki.

W świetle powyższych uwag przyjąć zatem można wstępnie, że zmarły (lub osoba/osoby, które go upamiętniły) był względnie zamożny i pochodził z grupy społecznej o stosunkowo silnym stopniu identyfikacji z kulturą późnoantyczną. Warto przy tym podkreślić, że zwyczaj inskrypcyjny nie był w okresie późnego cesarstwa tak popularny jak w okresie pryncypatu; nie był on też nigdy tak rozpowszechniony wśród ludności posługującej się chętniej greką jak wśród łacińskojęzycznych mieszkańców imperium rzymskiego¹¹. Obszar dolnodunajski był rejonem, gdzie w użyciu były w późnym antyku różne języki, ale zabytki epigraficzne powstawały w języku łacińskim lub greckim. Łacina stopniowo zanikała w nich w późnym antyku; greka zawsze dominowała też w zabytkach znajdo-

⁸ Por. epitafia z V i VI w. zebrane przykładowo [w:]: SGLI, passim; E. Popescu, *Inscriptiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București 1976, passim. M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitum*, București 1988, s. 95 przyjął bez bliższego uzasadnienia, że inskrypcję należy datować na IV lub V w.

⁹ Zob. ostatnio I. Holubeanu, *Organizarea bisericească în Moesia Secunda în secolele V–VII p. Chr. (The Bishoprics of Moesia Secunda (5th – 7th centuries AD))*, „Pontica” 2017, nr 50, s. 71–126, z wcześniejszą literaturą.

¹⁰ Zob. np. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965, zwłaszcza s. 173; B. Salway, *What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B.C. to A. D. 700*, „The Journal of Roman Studies” 1994, nr 84, s. 124–145. Patrz też <https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/inschrift/suche?q=Marcellus>, (25.09.2018); <https://www.deon.pl/imieniny/imie,1970,marceli.html>, (25.09.2018). Imię Μάρκελλος występuje m.in. w inskrypcji znalezionej w Constanța (starożytne Tomis), analizowanej w mojej pracy: J. Wiewiorowski, *Epigrafika...*, passim (ważniejsze wydania: *Supplementum Epigraphicum Graecum* 19, nr 463 = 28, nr 625, <https://brill.com/view/serial/SEG>; E. Popescu, op. cit., nr 47, s. 83–84).

¹¹ Zob. przykładowo K. Królczyk, J. Trynkowski, *Inskrypcje łacińskie*, [w:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, red. E. Wipszycka, Warszawa 2012, t. 1–2, zwłaszcza s. 202–205; J. Bodel, *Epigrafika i badacze antyku*, [w:] idem (red.), *Świadectwa epigraficzne. Historia starożytna w świetle inskrypcji*, tłum. A. Baziór, Poznań 2008, zwłaszcza s. 6–11; F. Beltrán Lloris, *The “Epigraphic Habit” in the Roman World*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, red. Ch. Bruun, J. Edmondson, Oxford 2014, s. 131–148.

wanych na obszarze nadczarnomorskim, gdzie ciągłość używania greki sięgała okresu kolonizacji greckiej w szóstym stuleciu VI w. p.n.e.¹²

Według tekstu inskrypcji Μάρκελλος był δέκαρχος (dziesiątnikiem), a zatem podoficerem w armii rzymskiej¹³. Służył w jednostce wojskowej (βάνδον¹⁴) z kasztelu (κάστελλος¹⁵) o nazwie Ρουνις, pod zwierzchnikiem komesa (κόμης) o imieniu Δουδης (*Dudus*).

Terminu βάνδον (dosłownie „chorągiew, sztandar”) był podstawą do wysunięcia w piśmiennictwie hipotezy o datowaniu analizowanej inskrypcji na okres średniobizantyński¹⁶. Jak już miałem okazję pisać, słowo βάνδον znane jest jednak w źródłach opisujących jednostki armii późnorzymskiej z VI wieku¹⁷. Użycie tego terminu w epitafium *Markellosa* wzmacnia zatem tezę o jego datowaniu na to stulecie.

Jak już wspomniano, sporne jest dokładniejsze datowanie inskrypcji. Veselin Beševliev łączył numer indykcji ‘ia’ (jedenasta) z rokiem 515 n.e. i zaproponował takie datowanie epitafium¹⁸. Indykcja ta według obowiązującej na Bałkanach

¹² O stosunkach językowych nad dolnym Dunajem, głównie jednak dla okresu pryncypatu zob. B. Gerov, *Die lateinisch-griechische Sprachgrenze auf der Balkanhalbinsel*, [w:] idem, *Beiträge zur Geschichte der römischen Provinzen Moesien und Thracien. Gesammelte Aufsätze*, [Bd.] III, Amsterdam 1998, s. 509-527; T. Sarnowski, *Język grecki i łaciński w prowincjach mezyjskich*, <https://www2.rgzm.de/Transformation/Bulgaria/GriechenInBulgarien/GriechenBulgarienVIIIIPL.htm>, (15.10.2018) z dalszą literaturą. Por. też literatura cytowana w: J. Wiewiorowski, *Stanowisko...*, s. 9-11.

¹³ O stopniu wojskowym zob. np. A. Fiebigler, *Decanus* nr 1, [w:] *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, red. A. Pauly, G. Wissowa, t. 4, Stuttgart 1901 (dalej RE), szp. 2245-2246; R. Grosse, *Römische militärgeschichte von Galienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, Berlin 1920, s. 110.

¹⁴ Zob. E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (From B. C. 146 to A. D. 1100)*, Cambridge 1914, s. 296 (s.v.). Patrz też niżej.

¹⁵ Ibidem, s. 632 (s.v.).

¹⁶ J. R. Martindale, *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, Cambridge 1980, s. 428: “The date may be sixth-century, to judge by the character of inscription, but could be much later (?tenth century), when ‘schollarii’ had been divided into thirty ‘banda’ under its own ‘comes’”. Odwołał się on w tym miejscu tylko do autorytetu J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century. With a revised Text of the Kletorologion of Philotheos*, London 1911, s. 53-55. Por. też A.E. Laiou, *On Just War in Byzantium*, [w:] *To Hellenikon: Studies in Honor of Speros Vryonis, Jr.*, red. J.S. Langdon i in., t. 1, New York 1993, s. 75, p. 111 (z dalszą literaturą).

¹⁷ Zob. E. A. Sophocles, op. cit., s. 296 (s.v.), z odwołaniami do źródeł. Z ważniejszych tekstów, termin ten wymieniany jest na oznaczenie jednostki wojskowej m.in. w wojskowym traktacie *Strategikon*, przypisywanym cesarzowi Maurycjuszowi (*Flavius Mauricius Tiberius Augustus* 539-602): Pseudo-Maurikios, *Strategikon* 1.3, 3.5, 8.1, 12 (red. D. T. Thomas, *Maurice’s Strategikon*. Philadelphia 1984). Por. też np. R. Grosse, op. cit., s. 310-311 oraz dalszą literaturę przywoływaną w: J. Wiewiorowski, *Barbarzyńcy...*, s. 545, p. 31.

¹⁸ В. Бешевлиев [V. Beševliev], *Старохристиянските надписи от Варна като исторически извор [Inskrypcje wczesnochrześcijańskie z Warny jako źródło historyczne. „Известия на Народния музей – Варна [Izvestija na Narodnija muzej – Varna]” 1983, nr 19, s. 19.*

tzw. indykcji konstantynopolitańskiej nie wypadła jednak w tym roku; w VI w. mamy do wyboru lata 503, 518, 533, 548, 563, 578 i 593¹⁹. Skoro zaś występujący w epitafium termin „βαβδov” upowszechnił się dopiero stopniowo w VI w., to zasadniejsze byłoby jego datowanie na późniejsze dekady tego stulecia²⁰.

Nie ma przy tym raczej znaczenia to, że w inskrypcji nie zostały uwzględnione zasady zapisu dat w dokumentach urzędowych, wprowadzone przez Justyniana I w 537 r.: odtąd w pierwszym miejscu zapisywać miano roku panowania cesarza, następnie datę konsularną i dopiero w ostatnim miejscu informację o indykcji (*Novella Iustiniani* 47)²¹. Warto mieć na uwadze to, że zachowało się niewiele przykładów źródeł epigraficznych uwzględniających przewidziane w tej noweli zasady, co skłoniło Denisa Feissela do wysunięcia roboczego wniosku, iż „l’application dans l’épigraphie d’Orient de la réforme de 537 apparaît à la fois limitée et imparfaite (...)”²². Epitafium *Markellosa* miało charakter fundacji prywatnej i tym bardziej zatem nie można jednak opierać jego datowania na okres sprzed wydania wspomnianego aktu prawnego.

Przejdźmy teraz do kwestii miejsca stacjonowania jednostki, w której służył dziesiątnik *Markellos*. „Πovvιc” może być formą zapisu dopełniacza rzeczownika „Πovvη”, czyli odwołuje się przypuszczalnie do germańskiego imienia „Rune” (masc.), „Runa” (fem.)²³. Nie jest znane z czasów rzymskich miejsce umocnione o takiej lub podobnej nazwie²⁴. Stąd według części badaczy kasztel Πovvιc należy utożsamić z miastem Kpovvoi (Krounoi) – Dionysopolis, dzisiejsze Bałczik (Balchik) nad Morzem Czarnym²⁵.

¹⁹ Por. V. Grumel, *Traité d’Études Byzantines* 1. *La chronologie*. Paris 1958, s. 314; Y. E. Meimaris i in., *Chronological Systems in Roman-Byzantine Palestine and Arabia: The Evidence of Dated Greek Inscriptions*, Athens 1992, s. 32-34; T. Derda, A. Łajtar, *Chronologia*, [w:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, red. E. Wipszycka, t. 3, Warszawa 1999, zwłaszcza s. 337-339. Zob. też <http://www.skypoint.com/members/waltzmn/MSDating.html#Indiction>.

²⁰ Ostatnia z tych dat wydaje się najmniej możliwa: zwierzchność bizantyńska nad terenami dolnodunajskimi była problematyczna u schyłku VI w. Zob. S. Turlej, *Upadek granicy cesarstwa na Dunaju*, [w:] *Barbarzyńcy u bram...*, s. 185-246.

²¹ Następnie w *Novella Iustiniani* 128 z 545 r. określono, że koniec indykcji wypada na lipiec-sierpień a początek kolejnej na wrzesień-październik. Ed.: *Corpus iuris civilis*, red. R. Schoell, t. 3, Berolini 1954. Zob. T. Derda, A. Łajtar, op. cit., zwłaszcza s. 355-357.

²² D. Feissel, *La réforme chronologique de 537 et son application dans l’épigraphie grecque*, [w:] idem, *Documents, droit, diplomatie de l’Empire romain tardif*, Paris, 2010, s. 503-524 (cytat: s. 515).

²³ M. Schönfeld, *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen*, Heidelberg 1911, s. 196. Por. *Behind the Name*, <https://www.behindthename.com/name/rune>, (15.10.2018)].

²⁴ Por. *Digital Atlas of the Roman Empire*, <https://dare.ht.lu.se>, (15.10.2018)].

²⁵ Por. V. Pärvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București 1911, s. 58: „(...) castelul pomenit aici cred că trebuie să fie identic cu localitatea Cruni, situată la Nord-Est – nu departe – de Odessus, tot la malul mării, și purtând în alte timpuri numele de Dionysopolis; (...)”. Jego opinię cytuje V. Beševliev [w:] SGLI, s. 61. O Bałczik w starożytności zob. K. G. Brandis, *Dionysopolis* [w:] RE V, 1905, szp. 1008-1009; C. Lackeit, *Krunoi* [w:] RE, t. XI.2, 1922, szp. 2030; M. Lazarov, *Notizen zur griechischen Kolonisation am westlichen Schwarzen Meer. Schriftquellen und archäologische Denkmäler*, [w:] *The Greek Colonisation of the Black Sea Area: Historical Interpreta-*

Bałczik leży tylko około 40 kilometrów na północny wschód od Warny (Odessos), która w późnej starożytności administracyjnie leżała na terenie prowincji *Moesia secunda*. Obszar, na którym położony jest Bałczik w późnej starożytności wchodził natomiast administracyjnie w skład prowincji *Scythia Minor*, sąsiadującej od północnego wschodu z prowincją *Moesia secunda*²⁶. Wzmacnia to zasadność utożsamienia Πουλις z Κρουνοί (Krounoi), tym bardziej, że w miastach późnoantycznych stacjonowały jednostki wojskowe rzymskiej armii polowej (*comitatenses*); jest to też dobrze udokumentowane nad dolnym Dunajem²⁷.

Nie jest wykluczone, że *Markellos* zmarł w trakcie pobytu w Odessos (Warnie), które było portem niezwykle ważne dla zapewnienia dostaw dla wojsk rzymskich stacjonujących w obszarze dolnodunajskim²⁸. Nieprzypadkowo w Odessos siedzibę miał od 536 r. *quaestor Iustinianus exercitus*: był on szczególnym rodzajem cesarskiego zarządcy prowincji Mezja Sekunda, Scytia Mniejsza,

tion of Archaeology, red. G. R. Tsetschladze, Stuttgart 1998, s. 85-96 (zwłaszcza s. 92); Г. Атанасов [G. Atanasov], *Добруджанското деспотство [Desponat Dobruży]*, Велико Търново [Veliko Trnovo] 2009, s. 234-237 oraz dane zebrane w ramach projektów *Digital Atlas of the Roman Empire*, <https://dare.ht.lu.se>, (25.09.2018)) i OLKAS: “From the Aegean to the Black Sea” – medieval Ports in the Maritime Routs of the East”, [http://www.olkas.net/lemmata/30_Karvuna\(?\)](http://www.olkas.net/lemmata/30_Karvuna(?)), (15.10.2018).

²⁶ O prowincji zob. M. Zahariade, *Scythia minor. A History of a Later Roman Province (284–681)*. Amsterdam 2006, passim, z dalszą literaturą. W okresie późnego antyku Mezja sekunda i Scytia Mniejsza wchodziły w skład diecezji Tracji, podporządkowanej wikariuszowi Tracji; po 536 r., najdalej do początku VII w. znajdowały się one w obrębie *quaestura Iustiniana exercitus*. Por. J. Wiewiorowski, *Odbudowa rzymskiej administracji nad dolnym Dunajem u schyłku antyku – ‘Moesia Secunda’ i ‘Scythia Minor’*, [w:] *Barbarzyńcy u bram imperium*, red. S. Turlej, Kraków 2007, s. 159-183. Sporne jest przy tym gdzie przebiegała granica między wspomnianymi prowincjami. Por. E. S. Teodor, *The Border area between Moesia Secunda and Scythia Minor in a topographical approach*, [w:] *Local and regional cultural identities in European context*, red. H. Pop i in., Cluj-Napoca 2010, s. 421-438.

²⁷ O dowodach stacjonowania jednostek armii polowej w miastach dolnodunajskich zob. J. Wiewiorowski, *Stanowisko prawne rzymskich dowódców wojsk prowincjonalnych – ‘duces’ w prowincjach ‘Scythia Minor’ i ‘Moesia Secunda’*, Poznań 2007, s. 209-214 (w niniejszym tekście odstępuję w części od zajętego tam stanowiska, wcześniej wyrażonego też w: J. Wiewiorowski, *Moesiae Secundae...*, s. 379-380; idem, *Barbarzyńcy...*, s. 545).

²⁸ Dostawy takie miały swoje tradycje już w IV i V w., na co wskazuje kilka inskrypcji honoryfikacyjnych, wystawionych przez dostawców wojskowych – *primipilares*, pochodzących z różnych obszarów wschodniego cesarstwa, które zostały znalezione na terenie dolnodunajskim (Novae/Švistov – Mezja Sekunda oraz Oescus – Dacia Ripensis). Zob. A. Łajtar, *A Newly Discovered Greek Inscription at Novae (Moesia Inferior) Associated with ‘pastus militum’, ‘Tyche’* 2013, nr 28, s. 97-113 (z odwołaniami do edycji innych analogicznych zabytków). Potwierdzają ją również znalezione amfor, pochodzących z obszaru Morza Egejskiego i wschodniego Morza Śródziemnego. Zob. O. Karagorgiou, *LR2: a Container for the Military annona on the Danubian border?*, [w:] *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity, Proceedings of a Conference at Somerville College, Oxford, 29th May, 1999*, Oxford 2001, s. 129-166. O znaczeniu Odessos w tym kontekście zob. poglądowo C. H. Caldwell, *The Balkans*, [w:] *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, red. S.F. Johnson, Oxford 2012, zwłaszcza s. 107-114.

Karii, Cyklad i Cypru, którego głównym obowiązkiem było zaopatrzenie oddziałów armii rzymskiej stacjonującymi nad dolnym Dunajem²⁹.

W tym kontekście można wspomnieć, że Dionysiopolis zostało zniszczone w wyniku trzęsienia ziemi i powodzi w 544–545 r.; ludność cywilna przeniosła się prawdopodobnie wówczas na wysoczyznę, oddaloną około jednego kilometra od wybrzeża, na teren fortecy powstałej w czasach Anastazjusza I (pan. 498–518) i Justyniana Wielkiego (pan. 527–565)³⁰. Warto w tym miejscu odnotować też to, że najpóźniej na przełomie V–VI w. większość miast naddunajskich, a następnie i wewnątrz półwyspu – poza większymi handlowymi ośrodkami na wybrzeżu – przypominać zaczęła późniejsze miasta bizantyńskie, skupione wokół kościołów i centrum administracyjnego wraz z garnizonem wojskowym³¹. Nie można całkowicie wykluczyć tego, że ta okoliczność znalazła swoje uzewnętrznienie w terminologii zastosowanej przez autora tekstu inskrypcji i stąd w epitafium znalazła się zniekształcona nazwa miasta-twierdzy Krounoi (jako Πουvic). Pozwalałoby to datować inskrypcję na okres po 544–545 r.

Przeciwno utożsamieniu Πουvic z Κρουνοί (Krounoi) przemawiania jednak ta okoliczność, że nazwa „Dionysiopolis” zastąpiła „Krounoi” jako określenie tego miasta już w III w. p.n.e.; tylko nieliczne źródła posługują się w nim w okresie pryncypatu i nie wiadomo nic na temat tego, aby nazwa *Dionysiopolis* była zmieniona w późnym antyku³². Nie można też łączyć nazwy użytej w inskrypcji z określeniem „Karvuna”, która stosowana była jako nazwa własna tej miejscowości, zanim w okresie wczesnonowożytnym upowszechniła się nazwa Bałczik (Balchik).

²⁹ Zob. monografia poświęcona temu urzędowi: A.E. Γκουτζιουκώστας [A.E. Gkoutzioukostas], E. M. Μονιάρος [X. M. Moniaros], *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α' (527–565): Η περίπτωση της Quaestura Iustiniana exercitus [Regionalna reorganizacja administracyjna Imperium Bizantyjskiego za Justyniana I (527–565): przykład Quaestura Iustiniana Exercitus]*, Thessalonike 2009, passim.

³⁰ Por. E. Guidoboni, *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century*, Rome 1994, s. 329–330 (nr 214) oraz <http://archaeologyinbulgaria.com/krounoi-dionysopolis-karvuna-balchik-bulgaria>, (15.10.2018). Ruiny twierdzy znajdują się na terenie dzisiejszej dzielnicy Horizont w mieście Bałczik.

³¹ Zob. J. Wiewiorowski, *Administracja cywilna późnorzymskiej diecezji Tracji za Justyniana Wielkiego (527–565)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, nr 9.2, zwłaszcza s. 34–35, z dalszą literaturą.

³² K.G. Brandis, op. cit., szp. 1008 wskazuje przykład Pomponius Mela, *De situ orbis libri tres* 2.22: *Est portus Crunos, urbes Dionysopolis, Odessos, Messembria, Anchialos, et intimo in sinu, atque ubi Pontus alterum sui flexum angulo finit, magna Apollonia*. (fragment ten można jednak tłumaczyć dwojako – podkreślenie moje; dzieło to datowane jest na 43/44 r.; ed. *Pomponiusza Meli Chorographia czyli Opis kręgu Ziemi. Pomponii Melae Chorographia sive De situ orbis*, Piotrków 2011). Piszący nieco wcześniej Strabon (63 p.n.e.–24 n.e.) w *Geografii* 7.6.1 używał też nazwy Κρουνοί, ale jak wskazywał Brandis, przypuszczalnie powiełał w tym miejscu autorów starszych (*Geographica*, red. A. Meineke, Leipzig 1877, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Strab.+7.6.1&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0197>, (15.10.2018)). Por. też D. W. Roller, *On translating Strabo into English*, [w:] *The Routledge Companion to Strabo*, red. D. Dueck, London – New York 2017, s. 323–334, zwłaszcza s. 327.

Rozważania te są jednak czysto hipotetyczne. Potwierdzone wydaje się jedynie datowanie inskrypcji na VI w. n.e. (najprawdopodobniej jednak nie na pierwsze jego dekady) i to, że wzmiankuje ona *Markellosa*, dziesiętnika (δέκαρχος) oddziału (βάνδον) wojsk rzymskich (być może *comitatenses*³³) z kasztelu (κάστελλος) o nazwie Πουνις, którego komesem był *Dudus*.

Przejdźmy teraz do ustalenia kim w istocie był Δουδης/ *Dudus*, określane w analizowanym epitafium jako „κόμης”. To zagadnienie istotne jest z punktu widzenia organizacji armii późnorzymskiej i tym samym ważne dla historyka ustroju *Imperium Romanum*.

Dowódcami jednostek *comitatenses* byli w okresie późnoantycznym oficerowie w stopniu *tribunus* (τριβούνος); zdarzało się jednak iż stosowano również wobec nich wieloznaczny termin κόμης (lat. *comes*)³⁴. Oznaczałoby to, że *Dudus* mógł być trybunem jednostki armii rzymskiej (*comitatenses*) z Πουνις (Krounoi?)³⁵ w VI w. W tym okresie zwierzchnikiem wszystkich jednostek regularnych armii rzymskiej stacjonujących na terenie prowincji był od przełomu III i IV w. *dux provinciarum* (w analizowanym przypadku *dux Scythiae Minoris*)³⁶. Pewna modyfikacja zaistnieć mogła tylko w przypadku sytuacji nadzwyczajnych, wymagających koordynacji działań wojskowych na większą skalę. Wówczas zwierzchnictwo obejmowali oficerowie wyżsi stopniem; od początku V w. z reguły był to *magister utriusquae militiae per Thracias*, określane w źródłach greckich jako στρατηγός τῆς Θράκης (ewentualnie στρατηγός τῆς Εὐρώπης)³⁷.

33 Tak: M. Zahariade, *Moesia secunda...*, s. 95.

34 Pseudo-Maurikios, *Strategikon* 1.3. Na temat trybuna w okresie późnorzymskim por. np. R. Grosse, op. cit., s. 145-150; Zob. też na temat terminologii: L. Hahn, *Zum Sprachenkampf in römischen Reich bis auf die Zeit Justinians. Eine Skizze*, „Philologus, Supplementum Band” 1907, nr 10, s. 699, p. 66 i 711, p. 122. O wieloznaczności terminu *comes* zob. np. O. Seock, *Comites*, [w:] RE 1990, t. IV, szp. 622-679; Ch. Gizewski, F. Tinnefeld, *Comes, comites*, [w:] *Der Neue Pauly*, red. H. Cancik, H. Schneider, M. Landfester (http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_dnp_e303300).

35 Takie stanowisko prezentował V. Beševliev (w: SGLI, s. 61; *Die Protobulgarische Periode der Bulgarischen Geschichte*, Amsterdam 1981, s. 44; *Старохристиянските...*, s. 19).

36 Por. J. Wiewiorowski, *Stanowisko...*, s. 209-210.

37 Ibidem, s. 276-279, z odwołaniami do źródeł i dalszej literatury. Sytuacja skomplikowała się kiedy w 536 r. Justynian I ustanowił urząd *quaestor Iustinianus exercitus* z siedzibą w Odessos. W ostatnich latach toczona jest bowiem ożywiona dyskusja na temat jego uprawnień dowódczych w stosunku do jednostek armii rzymskiej. Zob. S. Torbatov, *Quaestura Exercitus: Moesia Secunda and Scythia under Justinian*, „Archaeologia Bulgarica” 1997, nr 1.3, s. 78-87; F. Curta, *Quaestura exercitus: The evidence of lead seals*, „Acta Byzantina Fennica” 2002, nr 1 (N.s.), s. 9-26; J. Wiewiorowski, *Quaestor Iustinianus exercitus i jego kompetencje wobec wojska*, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. A. Dębiński, M. Wójcik, Lublin 2004, s. 301-322; idem, *Quaestor Iustinianus exercitus – a Late Roman Military Commander?*, EOS 2006, nr 93, s. 317-340; A. E. Γκουτζιουκώστας [A. E. Gkoutzioukostas], Ξ. Μ. Μονιαρός [X. M. Moniaros], op. cit., s. 79-83; A. Magdearu, *Un eșalon logistic din armata bizantină din secolul al VI-lea: quaestura exercitus Iustinianii*, „Gândirea militară românească” 2009, nr 20.4, s. 189-94; V. Mărculeț, *Un posibil quaestor Iustinianus exercitus: Germanus, fiul lui Dorotheus*, „Tyragetia (Serie Nouă)” 2017, nr 1, s. 227-234.

Δουδης *Dudus* nosił rzadkie w późnym antyku imię, i jak powszechnie przyjmowane jest w piśmiennictwie wskazywać może na jego nierzymskie pochodzenie. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że stosunki etniczne na obszarze dolnodunajskim w okresie późnoantycznym są dyskusyjne, a najpewniejsze informacje o osadnictwie barbarzyńskim podają źródła narracyjne (mylące jednak z uwagi na stosowaną nomenklaturę) oraz różnego rodzaju znaleziska archeologiczne, w tym skarby monetarne³⁸. Ze względu na dużą perspektywę czasową mało wnosi natomiast toponomastyka, gdyż nazwy miejsc pochodzące z okresu późnoantycznego zastąpione zostało w przeważającej mierze w kolejnych stuleciach przez nowe nazewnictwo³⁹. Ograniczone dane pozyskać można też na podstawie badań paleogenetycznych⁴⁰. Genetyka populacyjna ma również daleko idące ograniczenia: sytuacja obserwowana na Bałkanach nie odbiega bowiem znacząco od innych obszarów Europy⁴¹.

Imię Δουδης/ *Dudus* mogło być małoazjatyckie, które w różnych formach znane jest z szeregu źródeł epigraficznych⁴². W tym kontekście warto zaznaczyć, że z Odessos (Warny) znanych jest z tego okresu szereg inskrypcji, w których określono wprost miejsca pochodzenia upamiętnionych w nich osób, w tym wskazujące na Azję Przednią⁴³. Wnioskować stąd możnaby, że Δουδης/ *Dudus* był potomkiem takich osadników.

³⁸ Por. na przykładzie dziejów Słowian: F. Curta, *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700*, Cambridge 2001, passim, z dalszą literaturą oraz o skarbach monetarnych: C. Morrisson, V. Popović, V. Ivanišević i in., *Les tresors monetaires byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491–713)*, Paris 2006, zwłaszcza s. 75–93.

³⁹ Zob. J.M. Reed, B. Krištufek, W. J. Eastwood, *The Physical Geography of The Balkans and Nomenclature of Place Names*, [w:] *Balkan Biodiversity. Pattern and Process in the European Hotspot*, red. H. I. Griffiths, B. Kryštufek, J. M. Reed, Dordrecht 2013, s. 9–22.

⁴⁰ Zob. na przykładzie badań znalezisk z Bałkanów i Włoch: *Mitochondrial DNA Suggests a Western Eurasian origin for Ancient (Proto-) Bulgarians*, D V. Nesheva i in., „Human Biology Open Access Pre-Prints. Paper 69” 2015 http://digitalcommons.wayne.edu/humbiol_preprints/69/, (15.10.2018); *Understanding 6th-century barbarian social organization and migration through paleogenomics*, C. E. G. Amorim i in., „Nature Communications” 2018, nr 9 (3547) <https://www.nature.com/articles/s41467-018-06024-4>, (15.10.2018).

⁴¹ Dostrzec można tylko jedną prawidłowość: Haplogrupa I2a, będąca przypuszczalnie jedyną rodzimą haplogrupą europejską, pozostawioną przez pierwszych osadników *Homo sapiens* w Europie, a ściślej jej największa gałąź Haplogrupa I2a1, łączona z grupami pierwszych osadników neolitycznych w Europie jest stosunkowo słabo reprezentowana we wschodniej części Bałkanów w porównaniu z Bałkanami zachodnimi. Zob. <https://haplomaps.com/the-genetic-diversity-of-balkans/>; https://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_I2_Y-DNA.shtml; <http://www.khazaria.com/genetics/romanians.html>, (15.10.2018). Por. też z odwołaniami do wcześniejszych badań E. Bosch [et al.], *Paternal and maternal lineages in the Balkans show a homogeneous landscape over linguistic barriers, except for the isolated Aromuns*, „Annals of Human Genetics” 2006, nr 70, s. 459–487.

⁴² Zob. L. Zgusta, *Die Kleinasiatische Personennamen*, Praha 1964, s. 153–154 (§§ 306-1 – 306-11); P. Probst, *Überarbeiteter Index zu Personen-, Orts- und Götternamen (Indices 1, 2 und 3) der Edition der Inschriften aus dem Archäologischen Museum von Konya*, „Frankfurter elektronische Rundschau zur Altertumskunde” 2007, nr 5, s. 24–37, <http://www.fera-journal.eu/index.php/ojs-fera/article/view/22>, (15.10.2018).

⁴³ Por. np. SGLI, Nr: 96; 97; 100; 102; 107; 113; 115; 117. Stało się to podstawą do wysunięcia hipotezy o dobrych warunkach rozwoju tego miasta w VI w. Por. V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in*

Kolejna dopuszczalna możliwość to pochodzenie trackie tego imienia, co byłoby wskazówką trackiego pochodzenia samego *Dudusa* i co korespondowałoby z faktem, że imiona trackie poświadczone są także w źródłach z VI w.⁴⁴

Dopuszczalne jest też twierdzenie, że Δουδης jest wersją zapisu germańskiego imienia *Duda*⁴⁵. Jak już wskazywano służba wojskowa była często drogą kariery osób o nierzymskim pochodzeniu, a w wieku VI jest wiele przykładów takich karier osób germańskiego pochodzenia⁴⁶. Hipoteza ta nie jest wykluczona, tym bardziej jeśli uwzględnimy fakt, że świetle badań archeologicznych gocy osadnicy nadal zamieszkiwali w VI w. nad dolnym Dunajem i mogli ściągać się do armii rzymskiej⁴⁷.

Late Antiquity (Studies and Materials), Amsterdam 1977, s. 244-245; idem, *Das Schicksal...*, passim; idem, *Zur Frage der ethnischen Zusammensetzung der Bevölkerung in den Städten Thrakiens in der Spätantike*, [w:] idem, *Roman Cities...*, s. 277-290.

44 Tak: D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957, s. 151. Za tym poglądem opowiadał się B. Бешевлиев [V. Beševliev], *Проучвания върху личните имена у траките [Studia nad imionami osób u Traków]*, Sofia 1965, s. 59 http://macedonia.kroraina.com/vblit/vb_8.htm#360, (15.10.2018). Wnioskując z samego imienia, trackiego pochodzenia mógł być przykładowo Bousas, żołnierz lub urzędnik miejski z Appiarii, znany z przekazów dwóch dziełopisów bizantyńskich, dotyczących najazdu awarskiego w 586/587 r. Zob. Theopylactus Simocatta, *Historiae libro octo*, 2.16 (ed. Teofilakt Simokatta, *Historia powszechna*, red. A. Kotłowska, Ł. Różycki, Poznań 2016); Theophanes Confessor, *Chronographia* AM 6079 (ed.: de Boor C., Leipzig 1883, 1885; *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Eastern History AD. 284–813*, Translation with Introduction and Commentary by C. Mango and R. Scott with the Assistance of G. Greatrex, Oxford 1997). Por. na temat tego epizodu oraz kwestii szczegółowych dotyczących tej postaci: A. Kollautz, *Zur Prosopographie der von Theophylakt erwarteten byzantinischen Heerführer Comentiolus. Theognis und Bousas*, „Byzantinobulgarica” 1981, nr 6, s. 243-245; G. Kardaras, *The Episode of Bousas (586/7) and the Use of Siege Engines by the Avars*, „Byzantinoslavica” 2005, nr 63, s. 53-65; Y. Dimitrov, *Thracians and Bessi in Late Antiquity: Questions of Survival, Identity, and Religious Affiliations*, [w:] *Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues. Studies in Honour of Prof. Maria Dzielska*, red. K. Twardowska i in., Kraków 2014, s. 361-375 (zwłaszcza s. 365), z wcześniejszą literaturą.

45 Por. M. Schönfeld, op. cit., E. Förstemann, *Altdeutsches Namenbuch. Band I: Personennamen, verfaßt von H. Kaufmann*, München 1968, s. 99; H. Tiefenbach, *Älteste germanische Namen der Völkerwanderungszeit in lateinischen und griechischen Quellen*, [w:] *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook on Onomastic Sciences / Manual onomastique*, red. E. Eichler i in., Bd. 11.1, Berlin – New York 1995, s. 775 (774-778). <https://pl.scribd.co/document/74618326/112-Altteste-germanische-Namen-der-Volkerwanderungszeit-in-lateinischen-und-griechischen-Quellen>.

46 Pośrednim dowodem przetrwania osadnictwa barbarzyńskiego na obszarze Bałkanów, w tym nad dolnym Dunajem, jest germańskie, a być może gockie pochodzenie kilku dowódców wschodniorzymskich z przełomu V i VI w. Zob. m.in. *Baduarius, Gibastes, Alathar*, a według niektórych autorów też *Chilbudios, Flavius Vitalianus, Godilas, Sittas* (zob. J. Wiewiorowski, *Moesiae Secundae...*, s. 355, 372-373, 401-406, 413-414, 436-437, z dalszą literaturą).

47 Zob. na temat Gotów nad dolnym Dunajem w V i VI w. zob. A. Haralambieva, *Archäologische Spuren der Goten südlich der unteren Donau aus dem 5. Jh. n. Chr.*, „Archeologia Austriaca” 1990, nr 74, s. 79-84; G. Gomolka-Fuchs, *Ostgermanischen Foederaten in spätrömischen Heer. Hinweise in der materialen Kultur auf die ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung vom 4.-6. Jahrhundert in Nordbulgarien*, [w:] *L’Armée Romaine et les barbares du IIIe au VIIe siècles*, red. Fr. Vallet, M. Kazanski Paris 1993, s. 355-360; L. Vagalinski 2005; A. Stanev, *Observations on the Barbarian presence in the province of Moesia Secunda in Late Antiquity*, „Studia Academica Šumenensia...” 2014, nr 1, s. 65-86. Por. też ostatnio na przykładzie zachodniej części limesu bałkańskiego: I. Bugarski,

Nie można jednak jednoznacznie stwierdzić, na jaki etnos miałyby wskazywać imię Δουδης, jakkolwiek prawdą jest, iż osoby o nierzymskim pochodzeniu często robiły kariery w armii późnorzymskiej⁴⁸. Przykład komesa Dudy wskazuje jak trudno na podstawie samego pochodzenia imienia wysuwać twierdzenia na temat pochodzenia etnicznego danej osoby. Zagadnienie to jest tym bardziej skomplikowane, że odwołanie do osoby *Dudusa* użyte zostało w epitafium jego podwładnego. Inskrypcja świadczy zatem tylko o związkach kręgu osób, które pochowały *Markellosa* (a zapewne i jego samego) z tradycjami charakterystycznymi dla kręgu kultury antycznej okresu chrześcijańskiego. Niczego pewnego nie mówi ona zatem o pochodzeniu samego *Dudusa*⁴⁹.

W świetle powyższego można jednak z pewnością odrzucić fantastyczną hipotezę⁵⁰, że κόμης Δουδης był tożsamy z komesem Dudą, zaufanym współpracownikiem króla Ostrogotów Teodoryka Wielkiego (454–526), wysłanym nad Dunaj z misją do buntownika Flawiusza Witaliana w 515 r.⁵¹ Komes Duda, żyjący na przełomie V i VI w. był członkiem *saiones*, gwardii stworzonej przez Teodoryka Wielkiego, której członkowie pełnili m.in. funkcję posłańców, wykonując różne, w tym poufne misje w imieniu króla⁵². Inskrypcja wzmiankująca komesa *Dudusa* pochodzi wprawdzie z pewnością VI w., jednak użycie w niej języka greckiego podważa śmiało utożsamienia *saio* Duda z κόμης Δουδης. Nieprawdopodobne jest, aby oddział towarzyszący wysłannikowi króla Ostrogotów z łacińskojęzycznej – w większości – Italii, rekrutował się spośród ludności greckojęzycznej o czym świadczy postać służącego w jego oddziale dziesięтника

V. Ivanišević, *Sixth-Century Foederati from the Upper Moesian Limes: Weapons in a Social Context*, [w:] *Vivere militare est. From Populus to Emperors – Living on the Frontier*, red. S. Golubović, N. Mrđić, t. 1, Beograd 2018, s. 291-332 (na przykładzie osadnictwa germańskich Herulów).

⁴⁸ Na temat karier barbarzyńców w armii późnorzymskiej zob. poglądowo na przykładzie karier dowódców wojsk prowincjonalnych (*duces*): J. Wiewiorowski, *Stanowisko...*, s. 141-154.

⁴⁹ Zagadnienie pochodzenia etnicznego postaci historycznych jest przedmiotem sporów także w przypadku ważnych postaci historycznych. Świadczy o tym przypadek Flawiusza Witaliana. Był on pół-barbarzyńcą, urodzonym nad dolnym Dunajem (w mieście Zaldapa – Mezja Sekunda?), któremu na podstawie różnych źródeł, w których określany jest jako ‘Scyta’, ‘Got’ lub ‘Trak’, przypisywane jest gockie lub trackie (a niekiedy nawet słowiańskie pochodzenie). Zob. dyskusja na temat pochodzenia Witaliana referowana obszernie, wraz ze źródłami w: J. Wiewiorowski, *Moesiae Secundae...*, s. 405-406.

⁵⁰ Dowodziłem tak już w: J. Wiewiorowski, *Barbarzyńcy...*, s. 545. Niniejsze spostrzeżenia rozbudowują argumentację tam przedstawioną.

⁵¹ Por. B. Gerov, *Latinsko-grckie leksikalni vzaimootnošenija*, „Godišnik na Sofijskija universitet, filozofsko-istoričeski fakultet” 1945/1946, nr 42, s. 22 (cyt. za: V. Beševliev, *Spätgriechische...*, s. 61). Na temat rewolty Witaliana zob. przykładowo F. K. Haarer, *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006, s. 164-179.

⁵² Na temat *saio* Duda zob. przykładowo F. Wrede, *Über die Sprache der Ostgoten in Italien*, Strassburg 1891, s. 120-121; L. M. Hartmann, *Dudus*, [w:] RE V, 1905, szp. 1755; J. R. Martindale, op. cit., s. 381 (s.v.); P. Amory, *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554*, Cambridge 1997, s. 372-373 (s.v. Duda 1 i 2); S. D. W. Lafferty, *Law and Society in the Age of Theoderic the Great: A Study of the Edictum Theoderici*, Cambridge 2013, s. 104, 153, 215. O *saiones* szczegółowo zob. G. Maier, *Amtsträger und Herrscher in der Romanian Gothica. Vergleichende Untersuchungen zu den Institutionen der ostgermanischen Völkerwanderungsreiche*, Stuttgart 2005, s. 169-196, z dalszą literaturą.

Markellosa. Określenie tego oddziału jako βάνδον, a więc użycie terminu stosowanego wobec jednostek armii późnorzymskiej, również podważa tę hipotezę. Wzmianka w inskrypcji o miejscu pochodzenia (stacjonowania) tej jednostki wydaje się ją także kwestionować, niezależnie od tego, czy wiarygodne jest utożsamienie kasztelu Πουvic z miastem „Krounoi” oraz tego, jak dokładniej datować można epitafium.

Mam nadzieję, że na opisanym przykładzie wskazałem na zasadzie *pars pro toto* jak trudne w analizie są inskrypcje, nie wyczerpując z pewnością wszystkich kwestii, które podjąć mógłby specjalista-epigrafik⁵³. Zaznaczyć należy, że analizowane epitafium dotyczyło kwestii istotnej głównie z punktu widzenia historii wojskowości późnorzymskiej, w niewielkim stopniu ważnej z punktu widzenia dziejów prawa. Wziąłem też pod uwagę źródło o prostej formie plastycznej i nieskomplikowanej treści. Niektóre inne zabytki, zwłaszcza pochodzące z okresu pryncypatu, są zdecydowanie większym wyzwaniem dla badaczy, tak w zakresie interpretacji z punktu widzenia historii sztuki, jak i przede wszystkim analizy tekstu, często długiego i pełnego wyrażen oraz słów nieznanymi językowi literackiemu⁵⁴. I tutaj nawiązując do postulatu profesora Marka Kuryłowicza, by romanisci częściej sięgali po inskrypcje, pozwolę sobie na kilka uwag ogólniejszej natury, uznając iż ich powtórzenie może być pomocne⁵⁵.

Inskrypcje są najczęściej traktowane w pracach romanistycznych jako ilustracja uzupełniająca wywody, bazujące głównie na źródłach prawniczych, często niestety też interpretowanych analogicznie jak dzisiejsze akty prawne. Konfrontowanie inskrypcji z innymi źródłami, także pisanymi, w tym prawniczymi oraz poglądami prezentowanymi w literaturze przedmiotu powinno następować jednak dopiero po przeprowadzeniu dokładnej analizy epigraficznej. Nie zawsze konieczne jest dokumentowanie pisemne tej procedury, ale przeprowadzenie jej jest zawsze niezbędne, zanim decydujemy się wyprowadzać w pełni uzasadnione wnioski wypływające z odczytania inskrypcji oraz opierać na nich dalszą argumentację.

Uwaga poświęcana inskrypcjom ograniczana jest też najczęściej w pracach romanistycznych do wykładni logiczno-językowej przytaczanego tekstu⁵⁶.

53 Zob. na temat epigrafiki i jej ograniczeń J. Bodel, op. cit., zwłaszcza s. 48-58; Ch. Bruun, J. Edmondson, *The Epigrapher at Work*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, red. Ch. Bruun, J. Edmondson, Oxford 2014, s. 3-20.

54 Zob. poglądowo z nowszych prac O. F. Robinson, *The Sources of Roman Law. Problems and Methods for Ancient Historians*, London – New York 1997, s. 51-52; G. Rowe, *The Roman state: laws, law-making, and legal documents*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, s. 299-318; B. Salway, *Late Antiquity*, [w:] ibidem, s. 364-393.

55 Przeprowadzona analiza prowadzi do zbieżnych wniosków z ustaleniami wyprowadzonymi wcześniej w: J. Wiewiorowski, *Epigrafika...* W niniejszym fragmencie nawiązuję stąd, z uzupełnieniami, do spostrzeżeń tam uczynionych.

56 Zob. przykładowo T.P. Górski, *Tłumacz jako źródło nieprzetłumaczalności*, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad Teorią, Praktyką i Dydaktyką Przekładu” 2005, nr 1, s. 85-93, <http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/RP/article/view/RP.2005.007>, (15.10.2018), z dalszą literaturą.

Nie wykluczam, że jest to pokłosiem formacji naukowej prawnika, dla którego ten rodzaj wykładni współczesnego prawa stanowionego jawi się jako podstawowy, niesłusznie zresztą⁵⁷. Jest to błędem, gdyż przykładowo w analizowanym przypadku miejsce znalezienia zabytku, rodzaj wykorzystanego kamienia, sposób wykonania inskrypcji i elementy ikonograficzne uzupełniające tekst wskazują pośrednio na status społeczny i prawny *Markellosa* oraz *Dudusa*. Modyfikują one wnioski, które można wyprowadzić na podstawie dosłownego odczytania epitafium. Bogactwo wiedzy zawarte w materiale epigraficznym nie jest stąd w pełni wykorzystywane, a ewentualne wnioski co najmniej niekompletne.

Zbyt daleko ufają też romanisci wydawcom źródeł, którzy często w dyskusyjny sposób uzupełniają niezachowane fragmenty napisów i zaniedbując regułę, że inskrypcje najlepiej odczytywać osobiście, a co najmniej korzystać z najbardziej starannych ich edycji⁵⁸. Dostrzec można także zawężanie perspektywy poznawczej do podstawowych wydań źródeł: w piśmiennictwie polskim „króluje” sięganie po dalece niedoskonałe edycje w ramach *Corpus Inscriptionum Latinarum* w miejsce edycji nowszych, niekiedy poprawionych i daleko lepiej obudowanych aparatem krytycznym.

Nadal też „kuleje” współpraca romanistów z epigrafikami oraz historykami, specjalizującymi się w dziejach starożytnych, co prowadzi do nieuwzględnianiu kompleksowej wiedzy na temat różnych aspektów dziejów danego okresu historycznego. Często z niezrozumiałych względów przemilczane są również ich ustalenia – być może traktowane są one jako zbyt odległe od dziedziny badań historyka prawa. Jak wskazałem w analizowanym przypadku, wiedza ta ma fundamentalne znaczenia dla ustalenia statusu obu wymienionych w inskrypcji osób: dzięki jej uwzględnieniu wiemy z pewnością, że *Markellos* był dziesiętnikiem w oddziale armii rzymskiej (najprawdopodobniej *comitatenses*) z *Povvic*, dowodzonym przez komesa *Dudusa* w VI w. Uzupełnia to argumentację na temat organizacji wojskowości późnoantycznej nad dolnym Dunajem w VI w. – w tym przede wszystkim opartej także na lokalnych garnizonach armii polowej (*comitatenses*). W powiązaniu z wiedzą o organizacji dowództwa wojskowego w tym okresie, pozwala to m.in. rozwiać wątpliwości wokół zakresu kompetencji miejscowych dowódców wojsk prowincjonalnych – *duces*, a konkretnie o podleganiu im również jednostek armii polowej (*comitatenses*). Wobec niejednoznaczności między brzmieniem źródeł prawnych można mieć w tym względzie pewne wątpliwości, a dokładna analiza cytowanej inskrypcji – w powiązaniu z innymi

57 Zob. przykładowo na gruncie polskim: M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002¹, czy prawa amerykańskiego: L. M. Eig, *Statutory Interpretation: General Principles and Recent Trends*, Congressional Research Service Report for Members and Committees of Congress, <https://fas.org/sgp/crs/misc/97-589.pdf>.

58 Zob. J. Bodel, op. cit., s. 54-58.

źródłami – pozwala niejasność tę rozstrzygnąć⁵⁹. Warto jednak zachować zdrowy sceptycyzm wobec poglądów formułowanych przez innych badaczy, pamiętając iż autorytet przez nich reprezentowany nie może zastępować samodzielnej analizy. Wszyscy poddani jesteśmy bowiem pokusie pokładania nadmiernej ufności w opinie prezentowane przez uznanych specjalistów (o czym świadczą również moje wcześniejsze próby zmierzenia się z analizowanym epitafium). Potrzeba ludzi zawierzania autorytetom oraz szeroko rozumianej tradycji uznawana jest skądinąd za wrodzoną cechę natury człowieka, będącą konsekwencją ewolucyjnej historii wszystkich naczelnych (a także szeregu innych zwierząt żyjących w grupach) i powinniśmy się jej wystrzegać także w przypadku badań nad inskrypcjami⁶⁰.

Zgadając się zatem z opinią profesora Marka Kuryłowicza na temat potrzeby odważniejszego sięgania po materiał inskrypcyjny przez romanistów, należałoby apelować równocześnie, że przy podejmowaniu takich prób konieczne sięgać do metod i ustaleń współczesnej epigrafiki oraz zachęcać każdorazowo do konfrontowania własnych ustaleń z dorobkiem badaczy specjalizującym się w tej nauce pomocniczej.

Bibliografia

- Amorim C. E. G. i in., *Understanding 6th-century barbarian social organization and migration through paleogenomics*, „Nature Communications” 2018, nr 9.
- Amory P., *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489–554*, Cambridge 1997.
- Atanasov G., *Добруджанското деспотство [Despotat Dobruży]*, Велико Търново [Veliko Trnovo] 2009.
- Beltrán Lloris F., *The “Epigraphic Habit” in the Roman World*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, red. Ch. Bruun, J. Edmondson, Oxford 2014.
- Beševliev V., *Die Protobulgarische Periode der Bulgarischen Geschichte*, Amsterdam 1981.

⁵⁹ Zob. C. 12.35.18 (a. 492) a C. 1.27.2.8 (a. 534): ed. *Corpus Iuris Civilis*, ed. P. Krueger, vol. 2, Bero-lini 1954 – obie od opublikowania *Codex Iustinianus* w 529 r. miały charakter prawa powszechnie obowiązującego. Chronologicznie pierwsza konstytucja nakazywała podporządkowanie wszystkich wojsk przebywających na terenie prowincji *duces provinciarum*; druga, dotycząca organizacji wojskowej w Afryce po podboju bizantyńskim, przewidywała że miejscowi *duces* dowodzić mieli jedynie oddziałami *limitanei*. Wprawdzie ta ostatnia miała charakter *lex specialis* ale inskrypcje – w tym analizowane epitafium – potwierdzają jednoznacznie, że C. 12.35.18 musiała mieć też zastosowanie do sytuacji nad dolnym Dunajem. O źródłach dowodzących stacjonowania jednostek armii polowej nad dolnym Dunajem zob. J. Wiewiorowski, *Stanowisko prawne...*, s. 210-214.

⁶⁰ Zob. przykładowo prace cytowane w: J. Wiewiorowski, *Uniwersalizm paremii dolo facit, qui petit quod redditurus est (oraz venire contra factum proprium nemini licet)*, [w:] *Semper Fidelis. Prace dedykowane pamięci Profesora Janusza Sondla legendzie krakowskiego fakultetu prawniczego*, red. D. Malec, Ł. Marzec, T. Palmirski, Kraków 2017, zwłaszcza s. 451-452.

- Beševliev V., *Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*, Berlin 1964.
- Beševliev V., *Проучвания върху личните имена у траките [Studia nad imionami osób u Traków]*, Sofia 1965.
- Beševliev V., *Старохристиянските надписи от Варна като исторически извор [Inskrypcje wczesnochrześcijańskie z Warny jako źródło historyczne]*, „Известия на Народния музей – Варна [Izvestija na Narodnija muzej – Varna]” 1983, nr 19.
- Bodel J., *Epigrafika i badacze antyku*, [w:] *Świadectwa epigraficzne. Historia starożytna w świetle inskrypcji*, red. J. Bodel [tłum. A. Baziór], Poznań 2008.
- Bosch E. [et al.], *Paternal and maternal lineages in the Balkans show a homogeneous landscape over linguistic barriers, except for the isolated Aromuns*, „Annals of Human Genetics” 2006, nr 70.
- Brandis K. G., *Dionysopolis*, [w:] *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, t. 5, red. A. Pauly, G. Wissowa, Stuttgart 1905.
- Browning R., *Varna*, [w:] *Oxford Dictionary of Byzantium*, t. 3., red. A. Kazhdan, Cambridge 1991.
- Bruun Ch., Edmondson J., *The Epigrapher at Work*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, red. Ch. Bruun, J. Edmondson, Oxford 2014.
- Bugarski I., Ivanišević V., *Sixth-Century Foederati from the Upper Moesian Limes: Weapons in a Social Context*, [w:] *Vivere militare est. From Populus to Emperors – Living on the Frontier*, red. S. Golubović, N. Mrđić, t. 1, Beograd 2018.
- Bury J.B., *The Imperial Administrative System in the Ninth Century. With a revised Text of the Kletorologion of Philotheos*, London 1911.
- Caldwell C. H., *The Balkans*, [w:] *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, red. S.F. Johnson, Oxford 2012.
- Chaniotis A., Corsten T., Papazarkadas N., Stavrianopoulou E., Tybout R. (red.), *Supplementum Epigraphicum Graecum*, t. 19 (nr 463), 28 (nr 625), <https://brill.com/view/serial/SEG>.
- Corpus Iuris Civilis*, red. R. Schoell, t. 3, Berolini 1954.
- Curta F., *Quaestura exercitus: The evidence of lead seals*, „Acta Byzantina Fennica” 2002, nr 1.
- Curta F., *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700*, Cambridge 2001.
- Derda T., Łajtar A., *Chronologia*, [w:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, red. E. Wipszycka, t. 3, Warszawa 1999.
- Detschew D., *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957.
- Dimitrov Y., *Thracians and Bessi in Late Antiquity: Questions of Survival, Identity, and Religious Affiliations*, [w:] *Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues. Studies in Honour of Prof. Maria Dzielska*, red. K. Twardowska i in., Kraków 2014.

- Eig L.M., *Statutory Interpretation: General Principles and Recent Trends*, Congressional Research Service Report for Members and Committees of Congress, <https://fas.org/sgp/crs/misc/97-589.pdf>.
- Feissel D., *La réforme chronologique de 537 et son application dans l'épigraphie grecque*, [w:] *Documents, droit, diplomatique de l'Empire romain tardif*, D. Feissel, Paris 2010.
- Fiebigler A., *Decanus nr 1*, [w:] *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, t. 4, red. A. Pauly, G. Wissowa, Stuttgart 1901.
- Förstemann E., *Altdeutsches Namenbuch. Band I: Personennamen, verfaßt von H. Kaufmann*, München 1968.
- Gerov B., *Die lateinisch-griechische Sprachgrenze auf der Balkanhalbinsel*, [w:] *Beiträge zur Geschichte der römischen Provinzen Moesien und Thracien. Gesammelte Aufsätze*, [Bd.] III, B. Gerov, Amsterdam 1998.
- Gizewski Ch., Tinnefeld F., *Comes, comites*, [w:] *Der Neue Pauly*, red. H. Cancik, H. Schneider, M. Landfester, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_dnp_e303300.
- Gkoutzioukostas A. E., Moniaros X. M., *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α' (527–565): Η περίπτωση της Quaestura Iustiniana exercitus [Regionalna reorganizacja administracyjna Imperium Bizantyjskiego za Justyniana I (527–565): przypadek Quaestura Iustiniana Exercitus]*, Thessalonike 2009.
- Gomolka-Fuchs G., *Ostgermanischen Foederaten im spätrömischen Heer. Hinweise in der materialen Kultur auf die ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung vom 4. – 6. Jahrhundert in Nordbulgarien*, [w:] *L'Armée Romaine et les barbares du IIIe au VIIe siècles*, red. F. Vallet, M. Kazanski, Paris 1993.
- Górski T.P., *Thumacz jako źródło nieprzetłumaczalności*, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad Teorią, Praktyką i Dydaktyką Przekładu” 2005, nr 1.
- Grosse R., *Römische militärgeschichte von Galienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, Berlin 1920.
- Grumel V., *Traité d'Études Byzantines 1. La chronologie*. Paris 1958.
- Guidoboni E., *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century*, Rome 1994.
- Haarer F. K., *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006.
- Hahn L., *Zum Sprachenkampf in römischem Reich bis auf die Zeit Justinians. Eine Skizze*, „Philologus, Supplementum Band” 1907, nr 10.
- Haralambieva A., *Archäologische Spuren der Goten südlich der unteren Donau aus dem 5. Jh. n. Chr.*, „Archeologia Austriaca” 1990, nr 74.
- Hartmann L. M., *Dudus*, [w:] *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, t. 5, red. A. Pauly, G. Wissowa, Stuttgart 1905.
- Holubeanu I., *Organizarea bisericească în Moesia Secunda în secolele V–VII p. Chr. (The Bishoprics of Moesia Secunda (5th – 7th centuries AD))*, „Pontica” 2017, nr 50.
- Kajanto I., *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965.

- Karagorgiou O., *LR2: a Container for the Military annona on the Danubian border?*, [w:] *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity, Proceedings of a Conference at Somerville College, Oxford, 29th May 1999*, Oxford 2001.
- Kardaras G., *The Episode of Bousas (586/7) and the Use of Siege Engines by the Avars*, "Byzantinoslavica" 2005, nr 63.
- Kollautz A., *Zur Prosopographie der von Theophylakt erwarteten byzantinischen Heerführer Comentiolus, Theognis und Bousas*, „Byzantinobulgarica” 1981, nr 6.
- Królczyk K., Trynkowski J., *Inskrypcje łacińskie*, [w:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*. red. E. Wipszycka, Warszawa 2012, t. 1 i 2.
- Krueger P. (red.), *Corpus Iuris Civilis*, t. 2, Berolini 1954.
- Kuryłowicz M., *Prawo i obyczaje w starożytnym Rzymie*, Lublin 1994.
- Lackeit C., *Krunoi*, [w:] *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, red. A. Pauly, G. Wissowa, t. 9.2, Stuttgart 1922.
- Lafferty S. D. W., *Law and Society in the Age of Theoderic the Great: A Study of the Edictum Theoderici*, Cambridge 2013.
- Laiou A. E., *On Just War in Byzantium*, [w:] *To Hellenikon: Studies in Honor of Speros Vryonis, Jr.*, red. J. S. Langdon i in., t. 1, New York 1993.
- Lazarov M., *Notizen zur griechischen Kolonisation am westlichen Schwarzen Meer. Schriftquellen und archäologische Denkmäler*, [w:] *The Greek Colonisation of the Black Sea Area: Historical Interpretation of Archaeology*, red. G. R. Tsetskhla-dze, Stuttgart 1998.
- Łajtar A., *A Newly Discovered Greek Inscription at Novae (Moesia Inferior) Associated with 'pastus militum', „Tyche”* 2013, nr 28.
- Magdearu A., *Un eșalon logistic din armata bizantină din secolul al VI-lea: quaestura exercitus Iustiniani*, "Gândirea militară românească" 2009, nr 20.4.
- Maier G., *Amtsträger und Herrscher in der Romania Gothica. Vergleichende Untersuchungen zu den Institutionen der ostgermanischen Völkerwanderungsreiche*, Stuttgart 2005.
- Mărculeț V., *Un posibil quaestor Justinianus exercitus: Germanus, fiul lui Dorotheus, „Tyragetia (Serie Nouă)”* 2017, nr 1.
- Martindale J. R., *Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, Cambridge 1980.
- Meimaris Y. E. [et al.], *Chronological Systems in Roman-Byzantine Palestine and Arabia: The Evidence of Dated Greek Inscriptions*, Athens 1992.
- Morrisson C., Popović V., Ivanišević V. i in., *Les tresors monétaires byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491–713)*, Paris 2006.
- Nesheva D.V. i in., *Mitochondrial DNA Suggests a Western Eurasian origin for Ancient (Proto-) Bulgarians*, „Human Biology Open Access Pre-Prints. Paper 69” 2015.
- Pârvan V., *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București 1911.

- Pomponius Mela (red. Szarypkin S., Witczak K. T.), *Pomponiusza Meli Chorographia czyli Opis kręgu Ziemi. Pomponii Melae Chorographia sive De situ orbis*, Piotrków 2011.
- Popescu E., *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București 1976.
- Probst P., *Überarbeiteter Index zu Personen-, Orts- und Götternamen (Indices 1, 2 und 3) der Edition der Inschriften aus dem Archäologischen Museum von Konya*, „Frankfurter elektronische Rundschau zur Altertumskunde” 2007, nr 5.
- Pseudo-Maurikios (red. D. T. Thomas), *Maurice’s Strategikon*, Philadelphia 1984.
- Reed J.M., Krištufek B., Eastwood W. J., *The Physical Geography of The Balkans and Nomenclature of Place Names*, [w:] *Balkan Biodiversity. Pattern and Process in the European Hotspot*, red. H.I. Griffiths, B. Kryštufek, J.M. Reed, Dordrecht 2013.
- Robinson O. F., *The Sources of Roman Law. Problems and Methods for Ancient Historians*, London – New York 1997.
- Roller D. W., *On translating Strabo into English*, [w:] *The Routledge Companion to Strabo*, red. Dueck D., London – New York 2017.
- Rowe G., *The Roman state: laws, lawmaking, and legal documents*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, red. Ch. Bruun, J. Edmondson, Oxford 2014.
- Rusev N., *Некрополите на Одеос през Късната античност [Nekropolia Odessos w późnym antyku]*, „Bulgarian e-Journal of Archaeology” 2018, t. 6.
- Salway B., *What’s in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B.C. to A.D. 700*, „The Journal of Roman Studies” 1994, nr 84.
- Sarnowski T., *Język grecki i łaciński w prowincjach mezyjskich*, <https://www2.rgzm.de/Transformation/Bulgaria/GriechenInBulgarien/GriechenBulgarienVIIIPL.htm>, (15.10.2018).
- Schönfeld M., *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen*, Heidelberg 1911.
- Seeck O., *Comites*, [w:] *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, red. A. Pauly, G. Wissowa, t. 4, Stuttgart 1900.
- Skoczylas J., Żyromski M., *Symbolika kamienia jako elementu procesu legitymacji władzy w cywilizacji europejskiej*, Poznań 2005.
- Sophocles E. A., *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (From B. C. 146 to A. D. 1100)*, Cambridge 1914.
- Stanev A., *Observations on the Barbarian presence in the province of Moesia Secunda in Late Antiquity*, „Studia Academica Šumenensia” 2014, nr 1.
- Strabo (ed. Meineke A.), *Geographica*, Leipzig 1877.
- Teodor E. S., *The Border area between Moesia Secunda and Scythia Minor in a topographical approach*, [w:] *Local and regional cultural identities in European context*, red. H. Pop i in., Cluj-Napoca 2010.
- Teofilakt Simokatta (red. Kotłowska A., Różycki Ł.), *Historia powszechna*, Poznań 2016.

- Theophanes Confessor (ed. de Boor C.), *Chronographia AM 6079*, Leipzig 1883–1885.
- Theophanes Confessor (eds. Mango C., Scott R., Greatrex G.), *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Eastern History AD. 284–813*, Oxford 1997.
- Tiefenbach H., *Älteste germanische Namen der Völkerwanderungszeit in lateinischen und griechischen Quellen* [w:] *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook on Onomastic Sciences / Manual onomastique*, Bd. 11.1, red. E. Eichler i in., Berlin – New York 1995.
- Toma N., *Marble trade in Moesia Inferior. Its origin and its characteristics*, [w:] *Interdisciplinary studies on ancient stone: proceedings of the IX ASMOSIA Conference, Tarragona 2009*, red. A. Gutiérrez i in., Tarragona 2012.
- Torbatov S., *Quaestura Exercitus: Moesia Secunda and Scythia under Justinian*, "Archaeologia Bulgarica" 1997, nr 1.3.
- Turlej S., *Upadek granicy cesarstwa na Dunaju*, [w:] *Barbarzyńcy u bram imperium*, red. S. Turlej, Kraków 2007.
- Velkov V., *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity (Studies and Materials)*, Amsterdam 1977.
- Velkov V., *Das Schicksal einer frühbyzantinischen Stadt zur Zeit der Völkerwanderung (Odessos-Varna am Schwarzen Meer)*, [w:] *Roman Cities. Collected Studies*, V. Velkov, Amsterdam 1980.
- Velkov V., *Zur Frage der ethnischen Zusammensetzung der Bevölkerung in den Städten Thrakiens in der Spätantik*, [w:] *Roman Cities. Collected Studies*, V. Velkov, Amsterdam 1980.
- Wiewiorowski J., *Administracja cywilna późnorzymskiej diecezji Tracji za Justyniana Wielkiego (527–565)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, nr 9.2.
- Wiewiorowski J., *Barbarzyńcy w armii rzymskiej nad dolnym Dunajem w okresie późnego antyku*, „Antiquitas” 2007, nr 29.
- Wiewiorowski J., *Moesiae Secundae et Scythiae Minoris exempla prosopographica*, [w:] *Scripta Minora III, Aetas imperatoria*, red. B. Lapis, L. Mrozewicz, K. Ilski, Poznań 1999.
- Wiewiorowski J., *Odbudowa rzymskiej administracji nad dolnym Dunajem u schyłku antyku – ‘Moesia Secunda’ i ‘Scythia Minor’*, [w:] *Barbarzyńcy u bram imperium*, red. S. Turlej, Kraków 2007.
- Wiewiorowski J., *Quaestor Iustinianus exercitus – a Late Roman Military Commander?*, EOS 2006, nr 93.
- Wiewiorowski J., *Quaestor Iustinianus exercitus i jego kompetencje wobec wojska*, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. A. Dębiński, M. Wójcik, Lublin 2004.
- Wiewiorowski J., *Stanowisko prawne rzymskich dowódców wojsk prowincjonalnych – ‘duces’ w prowincjach ‘Scythia Minor’ i ‘Moesia Secunda’*, Poznań 2007.
- Wiewiorowski J., *Uniwersalizm paremii dolo facit, qui petit quod redditurus est (oraz venire contra factum proprium nemini licet)*, [w:] *Semper Fidelis. Prace dedyko-*

wane pamięci Profesora Janusza Sondla legendzie krakowskiego fakultetu prawniczego, red. D. Malec, Ł. Marzec, T. Palmirski, Kraków 2017.

Wiewiorowski J., *Zmiany etniczne na Bałkanach w okresie wczesnobizantyńskim w świetle źródeł epigraficznych*, [w:] *Media Aetas – Historia Viva. Średniowiecze – Historia Żywa. VI Kongres Mediewistów Polskich. Abstrakty*, Wrocław 2018.

Wrede F., *Über die Sprache der Ostgoten in Italien*, Strassburg 1891.

Zahariade M., *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitum*, București 1988.

Zahariade M., *Scythia minor. A History of a Later Roman Province (284–681)*, Amsterdam 2006.

Zgusta L., *Die Kleinasiatische Personennamen*, Praha 1964.

Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002.

Strony internetowe:

„From the Aegean to the Black Sea” – medieval Ports in the Maritime Routs of the East” ([http://www.olkas.net/lemmata/30_Karvuna\(?\)](http://www.olkas.net/lemmata/30_Karvuna(?))), (15.10.2018).

„Romanian Genetics: Abstracts and Summaries”: <http://www.khazaria.com/genetics/romanians.html>, (15.10.2018).

„The genetic diversity of Balkans”: <https://haplomaps.com/the-genetic-diversity-of-balkans/> (15.10.2018).

Archaeologyinbulgaria.com, dot. Krounoi – Dionysopolis – Karvuna – Balchik, Bulgaria: <http://archaeologyinbulgaria.com/krounoi-dionysopolis-karvuna-balchik-bulgaria/> (15.10.2018).

Behindthename.com, dot. znaczenia imienia Rune: <https://www.behindthename.com/name/rune>, (15.10.2018).

Deon.pl, dot. znaczenia imienia Marceli: <https://www.deon.pl/imieniny/imie,1970,marceli.html>. (25.09.2018).

Digital Atlas of the Roman Empire: <https://dare.ht.lu.se/> (15.10.2018).

Epigraphic Text Database: <https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/inschrift/suche?q=Marcellus>, (25.09.2018).

Eupedia.com, dot. Haplogroup I2: https://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_I2_Y-DNA.shtml, (15.10.2018).

STRESZCZENIE

W tekście analizowane jest greckie epitafium, datowane na okres późnego antyku, znalezione w bułgarskiej Warnie (starożytne Odessos: SGLI nr 89). Upamiętnia ono *Markellosa*, dziesiętnika oddziału („bandon”) komesa *Dudusa* z fortu „Runis”, który zmarł w kwietniu, jedenastej indykcji. Autor analizuje w nim szczegółowo kwestie dotyczące datowania inskrypcji, statusu prawnego wzmiankowanych w niej osób oraz ich pochodzenia. W konkluzjach stawia on tezę, że epitafium pochodzi z VI w.

(ale nie z pierwszych dekad tego stulecia), a Markellos był chrześcijaninem, podoficerem w rzymskiej armii (przypuszczalnie armii polowej – *comitatenses*). Uwzględniając zaś krytycznie stanowiska wyrażane w piśmiennictwie naukowym dowodzi, że oddział w którym służył zmarły stacjonował w forcie „Runis” (nie tożsamym z miastem Krounoi-Dionysypolis), podczas gdy *Dudus* był jego dowódcą (prawdopodobnie trybunem), o trudnym do ustalenia pochodzeniu (sądząc z imienia Trakiem, Germaninem lub potomkiem rodziny pochodzącej z Azji Mniejszej). W konkluzjach autor wskazuje, że analizowane źródło jest przykładem możliwości i ograniczeń epigrafiki, także dla studiów historyków prawa. Podkreśla też znaczenie wykorzystania współczesnego warsztatu epigrafika w badaniach nad prawem rzymskim oraz kładzie nacisk na potrzebę współpracy romanistów z innymi badaczami antyku.

SUMMARY

The Inscription in a romanist's workshop – ‘case study’ bis

The text discusses the late Roman Greek Christian epitaph, founded in the Bulgarian town of Varna (ancient Odessos: SGLI nr 89). It commemorates *Markellos*, a *dekarchos* in the bandon (company) of *comes* (count) *Dudus* from fort Runis, who died in April of the eleventh indiction. The author discussed in detail the date of the inscription and the posts of both men and their possible origin. He concludes that the epitaph was engraved in the sixth century but not in its first decades, while *Markellos* was a Christian (probably not a poor one) non-commissioned officer of the late Roman army detachment (most possibly of the *comitatenses* – *field army*). Contrary to proposals presented by some scholars, he deduces that the unit was located in a military fortification known as “Runis” (not the town of Krounoi-Dionysypolis), while *Dudus* was its commander (possibly a tribune) of unknown origin (Thracian/German or the descendent of a family from Asia Minor). In the conclusion the author presents the inscription as a lucid example of the importance and limitations given by juridical epigraphy. He underlines the need for using the methods of modern epigraphy in Roman law studies and the collaboration between scholars focusing on Roman law with epigraphers and historians in general.